

In determining special knowledge, it is suggested that: special knowledge is not professional for the investigator, the public prosecutor, the investigative judge, except for special legal sciences and knowledge in the field of forensic technology, special knowledge - is not juridical; special knowledge should be based on achievements of a science and cannot be well-known; by the method of obtaining, special knowledge is acquired through the theoretical assimilation of certain information or periodic practical training by a particular type of work, the concept "special knowledge" also covers practical skills; the general purpose of using specialized knowledge is to promote the fulfillment of tasks of criminal trial.

On the special commodity knowledge it is suggested to understand the set of knowledge and practical skills acquired as a result of training, special training and professional experience in the field of commodity science by a person who is involved as a specialist or an expert in order to find out the circumstances of the criminal offence.

УДК 343.982.4

Н. Д. Кулінич
здобувач кафедри криміналістичних експертиз

*Навчально-науковий інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

У статті зазначено, що однією з проблем є повільне прийняття нормативно-правових актів протидії протиправним посяганням на культурні цінності. Автором визначені основні завдання законодавства України про охорону археологічної спадщини.

Пропонується терміново ввести у Кримінальний кодекс України термін «скарбошукацтво», кримінальну відповідальність за сприяння посадових осіб усіх рівнів скарбошукачам, за використання металодетекторів незареєстрованих у поліції. Запропоновано на законодавчому рівні розробити механізм переведення земель з пам'ятками археології в землі історико-культурної спадщини.

Україна володіє унікальною історичною спадщиною, особливе місце якої займають пам'ятки археології. Адже саме вони можуть розповісти про побут і традиції наших предків, що безумовно, сприяє самоідентифікації нації та забезпечує сталий розвиток нинішнього та майбутнього поколінь.

Варто звернути увагу на те, що українська земля, за дослідженнями науковців у галузі археології, є однією з найбагатших на археологічні пам'ятки серед країн Європи [12]. На сьогоднішній день, майже півтори тисячі міст і селищ, та понад восьми тисяч сіл України мають цінні об'єкти культурно-історичної спадщини. Тільки на державному обліку перебуває понад сто сорок тисяч пам'яток, із них майже 49,8 % – пам'ятки археології [11].

Метою даної публікації є виокремлення основних проблем у сфері охорони археологічної спадщини України, а також вирішення окремих першочергових завдань удосконалення правової бази охорони такої спадщини.

Відповідно ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 – культурна спадщина України є об'єктом національної безпеки, як складова культурних та історичних цінностей. Про важливість збереження пам'яток історії та культури для нинішнього й майбутніх поколінь, як важливого чинника патріотичного виховання громадян, розвитку національної свідомості українського народу йдеться у чисельних наукових публікаціях [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 14].

За роки незалежності, які стали часом складних реформ для українського суспільства, нашій державі вдалося створити достатню правову базу для захисту археологічної спадщини. Так, було прийнято Закони України «Основи законодавства України про культуру» від 14.02.1992; «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000; «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999; «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004.

Основними завданнями законодавства України про охорону археологічної спадщини є :

- регулювання суспільних відносин у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини;
- забезпечення права громадян на пізнання археологічної спадщини України;
- забезпечення археологам-громадянам України права на проведення археологічних досліджень;
- визнання повноважень органів управління у сфері охорони археологічної спадщини;
- сприяння державній політиці у сфері охорони, дослідження та збереження археологічної спадщини;
- визначення видів об'єктів археологічної спадщини;
- регулювання відносин власності, щодо об'єктів археологічної спадщини, визначення прав та обов'язків власників і користувачів пам'яток археології;
- створення необхідних умов для забезпечення охорони об'єктів археологічної спадщини;
- створення нормативно-правової бази з охорони, збереження, дослідження археологічної спадщини;
- визначення критеріїв щодо видачі відкритих листів та дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних робіт на території археологічної пам'ятки, охоронюваної археологічної території, в зонах охорони, в історичних ареалах населених місць;
- правове регулювання фінансування охорони і дослідження археологічної спадщини.

Закон України «Про охорону археологічної спадщини», унормовує державне управління археологічною спадщиною, порядок її наукового дослідження, права та обов'язки дослідників археологічної спадщини. У правовий обіг введені поняття «археологічна спадщина України», «наукова експертиза археологічної спадщини», «охоронювані археологічні території» тощо. Водночас, Закон потребує внесення змін для врегулювання права власності на археологічні колекції, підсилення вимог до боротьби з незаконними археологічними розкопками.

Згідно з чинним законодавством археологічні пам'ятки, у тому числі й ті, що знаходяться під водою, включаючи пов'язані з ним рухомі предмети, незалежно від форм власності території, чи водного об'єкта на яких вони розташовані є державною власністю.

Однією з проблем є повільне прийняття нормативно-правових актів протидії протиправним посяганням на культурні цінності.

Викликає занепокоєння те, що внаслідок недостатнього контролю з боку державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування мають місце факти порушення пам'яткоохоронного законодавства. Під час будівельних і сільськогосподарських робіт допускаються руйнування та розорювання унікальних давніх поселень, зокрема, трипільської культури, курганів скіфосарматського періоду, пам'яток археології козацької доби, у тому числі козацьких могил, трапляються випадки грабіжницького нищення їх окремими особами.

Незадовільно проводиться робота з обліку та паспортизації об'єктів культурної спадщини, їх наукового вивчення, класифікації та державної реєстрації, визначення та включення зон охорони пам'яток до проектів планування забудови і реконструкції відповідних міст та селищ. Необхідно посилити контроль за додержанням вимог законодавства про охорону культурної спадщини, притягати до суворой відповідальності винних у його порушенні, вживати рішучих заходів щодо забезпечення збереження пам'яток археології.

За підрахунками вчених, близько 65 тисяч археологічних пам'яток України, потребують на увагу з боку держави. За інформацією Державної митної служби України, лише за період 2013-2014 рр. у нашій країні було виявлено 370 випадків незаконного переміщення історико-культурних цінностей, затримано близько 4 тисяч предметів старовини загальною вартістю понад 1 мільйон гривень [12]. Окрім того, Службою Безпеки та МВС України були встановлені численні факти зловживань службовим становищем з боку посадових осіб, які надавали дозвіл на будівництво споруд на землях природного заповідного фонду та в місцях розташування пам'яток археології, історії та культури. Непоодинокими є й факти несанкціонованих розкопок на територіях археологічних пам'яток [9].

Так, потребують захисту правоохоронними органами історичні пам'ятки Кіровоградщини, зокрема, йдеться про знищення курганів у Долінському, Онуфріївському та Олександрійському районах області.

На Сумщині «чорна археологія» особливо розвинена. Це пояснюється значною історичною спадщиною і цінним культурним багатством, якими володіє область.

У кожному селищі Хмельниччини, як стверджують археологи, є «шукачі скарбів». Це люди, які працюють кваліфіковано – уважно стежать за науковими дослідженнями, читають спеціалізовані видання, залучають до розкопок іноземців, які поставляють сучасне обладнання для пошукових робіт. Буває, що «чорні археологи», навіть, пропонують учасникам археологічних експедицій «співпрацю» і чесний поділ знайденим.

В останні десятиліття надзвичайно зріс інтерес українців до рідної історії, особливо давньої. Цим не можна не пишатися, але в деяких громадян цей інтерес, внаслідок різних обставин (рівень культури, національної самосвідомості, специфічне відношення до народної власності, матеріального достатку), набув своєрідного характеру. Вони, вочевидь переконали себе, що ступінь їх любові до України, почуття патріотизму можна засвідчити кількістю предметів давньої історії України, покладених на полиці у власному будинку або в персональному музеї. Крім того, історичні цінності є багатством, вигідним вкладенням коштів. Так, в Україні з'явився великий прошарок, навіть суспільний клас колекціонерів, які збирають предмети археології. Колекціонують усі, хто має можливість. Попит породжує пропозицію. На приватних колекціонерів запрацювала армія грабіжників, яких преса називає «чорними археологами». Чисельність археологічних мародерів в Україні сягає десятків тисяч. Вони грабують скіфські кургани, давні поховання в Криму, городища і поселення на всій території України. Кількість сплюндрованих пам'яток сягає десятків тисяч. На українських колекціонерів працюють грабіжники Румунії, Молдови, Росії. Колекціонування стало престижним як політично, так і економічно. Дійшло до того, що ці люди не тільки не бояться Закону, але відкрито влаштовують виставки краденого в престижних залах Києва (Києво-Печерський Заповідник, Софія Київська) та обласних центрів. При цьому оголошують себе рятівниками історичної спадщини. Про приватні колекції з обуренням говорять не лише українські, але й зарубіжні вчені, дипломати, яких мало не силоміць або за протоколом, зтягають оглядати награбовані у народу цінності.

Останніми роками «чорних археологів» невпинно прибуває. По суті підросло нове покоління спритників, які підлаштовуються під наші реалії. Тільки діють вони сьогодні здебільшого не напівкустарним примітивним способом, а на професійній науковій основі.

Спокусившись легкістю наживи вони вивчають історичні карти, озброюються металопукачами і часто до їх рук потрапляють справжні раритети: сережки, обручки, намиста, посуд, предмети побуту, зброя – одним словом те, що на «чорному ринку» має неабияку ціну. Такі раритети відразу знаходять покупців на місцевих ринках антикваріату, а згодом у столиці, і

навіть за кордоном, бо Європа і світ знаються на таких цінностях і відразу прибирають до рук, не гребуючи походженням [15].

О. Вертіль зазначає, що до такого виду бізнесу часто долучаються псевдоісторики, які добре обізнані з тими чи іншими місцевостями, вони виводять шукачів на відповідний об'єкт. Буває, що «чорні археологи» працюють за конкретними замовленнями, конкретних «цінителів історії», які за знахідки щедро розплачуються [3].

Щороку більшає армія самочинних мисливців за підводними скарбами, цілком відкрито через Інтернет, представники різних зовні цілком легальних фірм пропонують аквалангістам екскурсії, які на справді виявляються незаконним полюванням на підводні трофеї, що мають історичну і культурну цінність.

Особливу привабливість для нелегальних шукачів скарбів, мають території стародавніх портів і затоплених полісів, місця затонулих кораблів, цвинтарів, старовинних вітрильників, біля античних і середньовічних міст.

«Чорні археологи» знищують нашу історію, фактично, грабують пам'ятки, що дісталися у спадок від багатовікової історії цивілізації. Їм вдається обминути Інспекцію археологічного нагляду при Департаменті охорони підводного спадку, вони обминають процедуру обов'язкової реєстрації занурень. Якщо безконтрольному зануренню до підводних об'єктів не встановити надійної перепони, є загроза повного зникнення предметів старовини по всьому Чорноморському узбережжі і не лише на незначних глибинах [15]. Водночас, антикварні ринки Києва та інших міст України, поповнюються трофеями із глибини Чорного моря. Все найкраще скуповують, майже не торгуючись, вітчизняні та закордонні колекціонери. Стимулом для «чорних археологів» є попит на предмети епохи Відродження, що збереглися на морському дні. Часто трапляються випадки продажу різного озброєння.

Через діяльність сучасних піратів, на очах зникає те, що зберігалось на дні десятиліттями і віками. В Україні, звісно, є закони, що дозволяють покарати любителів швидкої наживи. Прийняття 18 лютого 2004 року Верховною Радою України Закону «Про охорону археологічної спадщини», суттєво змінило статтю 298 КК України. Наразі, вона встановлює відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів археологічної спадщини.

На нашу думку, однією з умов ефективної роботи з налагодження пам'яткоохоронної діяльності в сфері археології є співпраця МВС України з інститутом археології НАН України, з державними органами охорони культурної спадщини, Державної служби з питань національної культурної спадщини і на рівні обласних структур.

Терміново потрібно ввести у Кримінальний кодекс України термін «скарбошукацтво», кримінальну відповідальність за сприяння посадових осіб

усіх рівнів скарбощукачам, за використання металодетекторів незареєстрованих у поліції.

У зв'язку з тим, що перед паюванням земель не було проведено інвентаризації і пам'ятки археології не видалені в натурі, багато з них опинилися в пайових наділах селян. Це суперечить ст. 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини», згідно якої пам'ятки археології, можуть перебувати лише в державній власності.

Для виправлення ситуації, потрібно на законодавчому рівні розробити механізм переведення земель з пам'ятками археології в землі історико-культурної спадщини, де є генплан, вказані охоронні зони, тощо [13].

Необхідно забезпечити виконання вимог Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо розробки і прийняття необхідних нормативно-правових актів у сфері археології, а саме: Положення «Про кваліфікаційну раду з питань археологічної спадщини України»; Положення «Про кваліфікаційний документ на проведення археологічного дослідження археологічної спадщини»; Положення «Про наукову археологічну експертизу»; Положення «Про надання погоджень щодо відведення земельних ділянок юридичним і фізичним особам органами охорони культурної спадщини»; розробка цінника грошової вартості археологічних пам'яток; включення до урядової звітності окремої статті «Наявність, стан збереження та використання земель історико-культурного призначення»; визначення земель історико-культурного призначення та включення їх до Земельного кадастру України; створення Державного реєстру пам'яток археології України.

Значну занепокоєність громадськості, викликає проблема так званої «чорної археології», тобто незаконних археологічних розкопок, а також сфера тіньового обігу приватного колекціонування археологічних пам'яток, до якої причетні навіть українські високопосадовці.

Відсутня дієва координація діяльності МВС, СБУ, Генеральної прокуратури України та органів охорони культурної спадщини у питаннях тіньового обігу цінностей в Україні, а також незаконного вивезення їх за кордон.

В культурно-охоронній діяльності не виконується Європейська конвенція «Про охорону археологічної спадщини» (Валлетта, 16.01.1992), яка була ратифікована Україною у 2002 році. Цим документом Україна підтвердила свою згоду на дотримання адміністративних та наукових процедур з охорони та дослідження пам'яток археології, зобов'язалась враховувати інтереси збереження археологічної спадщини при здійсненні будівельної політики у містах і селах України.

Висновки. Отже, можна зазначити такі основні проблеми у сфері охорони культурної, зокрема, археологічної спадщини України: а) відсутність інвентаризації і виділення пам'яток археології в натурі; б) недослідженість земель, на яких знаходяться археологічні пам'ятки; в) недостатній контроль за збереженням пам'яток з боку органів влади, що призводить до чисельних випадків їх знищення; г) недостатньо дієва координація діяльності МВС,

СБУ, Прокуратури України та органів охорони культурної спадщини в питаннях тіньового обігу цінностей в Україні, а також вивезення їх за кордон; г) розпаювання сільськогосподарських земель на яких знаходиться значна частина пам'яток археології, що потребує термінового дослідження та чіткого визначення меж і режимів використання; д) відсутність науково обґрунтованих методичних рекомендацій, щодо розслідування кримінальних правопорушень, у сфері обігу культурних цінностей.

Серед першочергових завдань удосконалення правової бази охорони культурної спадщини, зокрема, напрямку збільшення відповідальності за порушення пам'яткоохоронної справи та посилення відповідальності за незаконні археологічні розкопки.

Перелік посилань

1. Акуленко В. І. Становлення і розвиток законодавства про охорону і використання пам'яток культури в Україні (1917-1991 рр.): дис. канд. юрид. наук у формі наук. доповіді, що виконує функції автореф.: 12.00.01. Київ, 1992. 33 с.
2. Базелюк В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НЮА ім. Я. Мудрого. Харків, 2012. 20 с.
3. Вертіль О. Чорні справи чорних археологів // Урядовий кур'єр. 2012. 19 трав.
4. Гайворонський С. П. Контрабанда культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НЮ АУ ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 19 с.
5. Ігнаткін І. А. Охорона пам'ятників історії та культури : довідков. посіб. Київ, 1990. 180 с.
6. Карпунин О. И. Национальная культура – основа национальной политики государства // Социально-гуманитарные знания. 1999. № 4. С. 60-73.
7. Каткова Т. Г. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини : адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. 20 с.
8. Курило Т. В. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини України: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 20 с.
9. Малімон В. Культурна безпека як мета культурної політики держави // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2006. № 4. С. 222-228.
10. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Акад. адвокатури України. Київ, 2010. 20 с.
11. Про затвердження Списку історичних населених місць України: Постанова Кабміну України від 26.07.2001 р. № 878 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF>.
12. Реалізація державної політики у галузі культури : аналітичний звіт Міністерства культури України за 2014 рік : [Електронний ресурс]. Режим доступу до публікації в мережі Інтернет : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/324770>.
13. Скляр М. Про поняття «правовий режим земель рекреаційного призначення» // Юридика Україна. 2008. № 8. С. 73-74.

14. *Фурман Я. В.* Основы методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / КНУВС. К., 2009. 20 с.
15. *Хоменко В.* Грабіжники з аквалангами // Сільські вісті. 2012. 10 липня.
16. *Хоменко В.* Золото гробокопання // Сільський вісник. 2012. 17 січня.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ В УКРАИНЕ

Н. Д. Кулинич

В статье указано, что одной из проблем является медленное принятие нормативно-правовых актов противодействия противоправным посягательствам на культурные ценности. По мнению автора основными задачами законодательства Украины об охране археологического наследия есть : регулирование общественных отношений в сфере охраны, исследование и сохранение археологического наследия; обеспечение права граждан на познание археологического наследия Украины; обеспечение археологам-гражданам Украины права на проведение археологических исследований; признание полномочий органов управления в сфере охраны археологического наследия; содействие государственной политике в сфере охраны, исследования и сохранения археологического наследия; определение видов объектов археологического наследия; регулирование отношений собственности относительно объектов археологического наследия, определение прав и обязанностей владельцев и пользователей памятников археологии; создание необходимых условий для обеспечения охраны объектов археологического наследия; создание нормативно-правовой базы по охране, сохранению, исследованию археологического наследия; определение критериев относительно выдачи открытых писем и разрешений на проведение археологических разведок, раскопок, других земляных работ на территории археологического памятника, охраняемой археологической территории, в зонах охраны, в исторических ареалах населенных мест; правовое регулирование финансирования охраны и исследования археологического наследия.

Предлагается срочно ввести в Уголовный кодекс Украины термин «поиск сокровищ», уголовную ответственность за содействие должностных лиц всех уровней лицам которые ищут сокровища, за использование металлодетекторов незарегистрированных в полиции.

Определены основные проблемы в сфере охраны культурного, в частности археологического наследия Украины : отсутствие инвентаризации и выделение памятников археологии в натуре; неисследованность земель на которых находятся археологические памятники; недостаточный контроль за сохранением памятников со стороны органов власти, что приводит к многочисленным случаям их уничтожения; недостаточно действенная координация деятельности МВД, СБУ, Прокуратуры Украины и органов охраны культурного наследия в вопросах теневого обращения ценностей в Украине, а также вывоз их за границу; распаивание сельскохозяйственных земель на которых находится значительная часть памятников археологии, которые нуждаются в срочном исследовании и четком определении границ и режимов использования; отсутствие научно обоснованных методических рекомендаций по расследованию уголовных правонарушений в сфере обращения культурных ценностей.

PRESSING PROBLEMS OF PROTECTION OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE IN UKRAINE

N. Kulinich

The article points out that one of the problems is the slow adoption of standard legal acts to counter illegal encroachments on cultural values. According to the author, the main objectives of the legislation of Ukraine on the protection of an archaeological heritage are: adjustment of public relations in protection sphere, research and preservation of the archaeological heritage; ensuring the right of citizens to know the archaeological heritage of Ukraine; providing archeologists, citizens of Ukraine, with the right to conduct archaeological research; recognition of the powers the controls bodies in the field of archaeological heritage protection; assistance to the state policy in the field of protection, research and preservation of the archaeological heritage; the definition the types of objects of an archaeological heritage; regulation of property relations concerning objects of the archaeological heritage, determination of rights and obligations of owners and users of the monuments of archeology; creation of necessary conditions for the protection of objects of an archaeological heritage; creation of the standard legal base on protection, preservation, research of the archaeological heritage; determination of criteria for using open letters and permits for conducting archaeological surveys, excavations, other excavations on the territory of an archaeological site, in protection zones, in historical areas of populated areas; legal regulation of financing of protection and research of archaeological heritage.

It is proposed to urgently introduce the term “search of treasure” in the Criminal Code of Ukraine, criminal responsibility for assistance of officials of all levels to persons who seek treasures, for the of use metal detectors which are not registered in the police.

The main problems in the sphere of protection cultural, in particular, archaeological heritage of Ukraine are specified as follows: the absence of inventory and allocation of monuments of archeology in kind; unexplored land where archaeological monuments are located; insufficient control over the preservation of monuments by the authorities which leads to numerous cases of their destruction; insufficiently effective coordination of the activities of the Ministry of Internal Affairs, the Security Service of Ukraine, the Prosecutor’s Office of Ukraine and cultural heritage protection agencies in matters of the shadow circulation of valuables in Ukraine as well as their export abroad; decay of agricultural land on which there is a considerable part of archeological monuments that need urgent research and a clear definition for boundaries and modes of use; lack of scientifically sound methodical recommendations foe the investigation of criminal offences in the sphere of circulation of cultural property.